

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 4 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРЬ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 4 (3)-2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

ИСАНОВА ФЕРУЗА ТУЛҚИНОВНА

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаххаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Гайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш

ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарқанд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Таҳририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

Gadoyev Dadaxon Hayrulloevich
“ХО‘JA PESHKO” MASJIDI TARIXI 9-14

Raxmatulloev Murodjon Xikmatulloevich
MATBUOT VA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING RIVOJLANISHIDA SO‘Z ERKINLIGINING
MINTAQAVIY-HUQUQIY ASOSLARI..... 15-20

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Курпаяниди Константин Иванович
НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ МЕТОДОЛОГИИ ИССЛЕДОВАНИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ
СРЕДЫ МАЛЫХ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ 21-34

Камбаров Жамолдин Хикматиллаевич
РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИНГ БОЗОР ҚОНУНЛАРИГА ТАЪСИРИ ТАДҚИҚИ 35-45

Паязов Мурод Максудович
“ЎЗБЕКИСТОН ТЕМИР ЙЎЛЛАРИ” АЖДА ХИЗМАТЛАР БОЗОРИДАГИ БОШҚАРУВ
СТРАТЕГИЯСИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШ..... 46-59

Рўзиев Абдумалик Ортиғалиевич
ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА РАҚАМЛАШТИРИШНИ
БАҲОЛАШ ХАЛҚАРО АМАЛИЁТИ 60-74

Хожаев Азизхон Саидалохонович
ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИНГ МОЛИЯВИЙ БАРҚАРОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА
БЮДЖЕТДАН ТАШҚАРИ МАБЛАҒЛАРНИНГ ШАКЛЛАНИШИ, ЎРНИ ВА УЛАРНИНГ
ТАҲЛИЛИЙ ЖИҲАТЛАРИ 75-87

Хўжанова Гулшода Отамуродовна
САНОАТ КОРХОНАЛАРИДА КЛАСТЕРЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ 88-93

Xatrayeva Sayyora Nasimovna, Pirimqulov Jaхонгир
ANO‘LI OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA‘MINLASHDA O‘SIMLIKCHILIK TARMOG‘INI
RIVOJLANTIRISH TENDENSIYASI 94-99

Пардаева Шаҳноза Абдинабиевна
МОЛИЯВИЙ НАТИЖАЛАРНИНГ СТРАТЕГИК БОШҚАРУВ ҲИСОБИ МЕТОДОЛОГИЯСИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ..... 100-105

Очилова Наргиза Акрамовна
ЗНАЧЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ В РАЗВИТИИ ДЕХКАНСКИХ И ПОДСОБНЫХ
ХОЗЯЙСТВ 106-112

Alimardonova Zebuniso

SURXONDARYO VILOYATINING MAMLAKATIMIZ TURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISHDAGI O'RNINI VA ASOSIY RIVOJLANISH TENDENSIYALARINING TAHLILI 113-118

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАҲЛАРИ

Khakimov Nazar, Amridinova Dilrabo, Kurbanova Sevara

TEACHING SOCIAL HUMANITARIAN SUBJECTS IN UNIVERSITY: NAVIGATING COMPLEXITIES AND CONTROVERSIES IN THE CLASSROOM TO EMPOWER STUDENTS 119-125

Bayaliev Djaxongir Kaynarbekovich

GLOBALLASHUV JARAYONIDA DINIY VA DINYOVIY G'OYALARNING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI 126-132

Raurova Ra'no Soyibovna

XOJA ISMAT BUXORIY MANAVIY BARKAMOLLIKKA ERISHISH HAQIDA 133-137

Yusubov Jaloliddin Kadamovich

JAHON ILM-FANIDA ABU NASR FOROBIY ILMIY-MADANIY MEROSINING TUTGAN O'RNINI VA AHAMIYATI 138-145

Xolmirzaev Nodirjon Низомжонович

ШАҲАРЛАР ЭКОЛОГИЯСИНИ САҚЛАШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ 146-151

Қиличев Абдор

АМИР ТЕМУР ДАВЛАТИДА БОШҚАРУВ ИНСТИТУТЛАРИ 152-162

Мамасалиев Мирзоулуф Мирсаидович

АМИР ТЕМУРНИНГ ТАШҚИ СИЁСАТДАГИ ФАЛСАФИЙ - АХЛОҚИЙ ЖИҲАТЛАР 163-169

Tag'oyeva Dilnavoz Narziqulovna

JADIDLAR MA'NAVIY MEROSIDA XOTIN-QIZLAR TARBIYASI 170-175

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАҲЛАРИ

Жумаева Феруза Рузикуловна

ТРАНСПОЗИЦИЯ ВНУТРИ КАЧЕСТВЕННЫХ И НЕКАЧЕСТВЕННЫХ АДЪЕКТИВОВ 176-181

Fayziyeva Aziza Anvarovna

KONSEPTUAL METAFORIK MODELLARNING O'ZBEK TILIGA TARJIMASIDA EKVIVALENTLIK 182-187

Кадиров Камол Намазович

ИЗУЧЕНИЕ ВОЛШЕБНЫХ СКАЗОК В МИРОВОЙ ФОЛЬКЛОРИСТИКЕ 188-194

Normamatov Farrux Komiljon o'g'li
LINGVOMADANIYATSHUNOSLIK VA KOGNITIV TILSHUNOSLIKNING O'ZARO ALOQASI VA
ULARDA KONSEPTNING AHAMIYATI 195-202

Камилова Дурдона Козимджановна
ТИЛЛАРДА “БИЗНЕС ВА ТАДБИРКОРЛИК” ТЕРМИНЛАРИНИНГ СТРУКТУРАЛ
ШАКЛЛАНИШИ 203-209

12.00.00 - ЮРИДИК ФАНЛАР

Ismatullayev Otabek Taxirovich, Maxmudov Bahodir Hakimjon o'g'li
ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISH VA EKOLOGIK JINOYATLARNI
TERGOV QILISHDA XORIY TAJRIBASI 210-215

Икромов Шерзод Рахимджанович
ЕТИМ БОЛАЛАР ВА ОТА-ОНА ҚАРМОҒИДАН МАҲРУМ БЎЛГАН БОЛАЛАРГА ДОИР
МАЪЛУМОТЛАРНИ СИР САҚЛАШНИНГ ҲУҚУҚИЙ МУАММОЛАРИ 216-221

13.00.00 - ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

Jurayev Bobomurod Tojiyevich
SOMONIYLAR DAVRI MUTAFAKKIRLARINING PEDAGOGIK TA'LIMOTLARIDA
VATANPARVARLIK TARBIYASI MASALALARI 222-226

Хакимова Мақсадхон Дилшодбековна
ЎТКУР ЮРАК КИРЛАРИНИ ЮВАДУРҒОН ТОЗА МАЪРИФАТ СУВИ 227-233

Abdullayev Madiyar Daniyar o'g'li
XORIJIY MAMLAKATLARDA GEOGRAFIYA TA'LIMI MUAMMOLARI 234-240

Nasritdinova Madina Nurullayevna
ARTPEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK MUSIQA TA'LIMI O'QITUVCHILARINING
IJODKORLIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK TA'MINOTI 241-246

Botirova Sevara Mamurovna
PEDAGOGIKADA ZAMONAVIY KOMMUNIKATSIYA MODELLARI 247-253

Sarvarova Gulshan Israfilovna
THE ROLE OF ASSESSMENT LITERACY IN EFL 254-258

Хамидова Зайнура Рамазоновна
УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБ ДИРЕКТОРЛАРИНИНГ БОШҚАРУВ ФАОЛИЯТИНИ
БАҲОЛАШДА КОНЦЕПТУАЛ ЁНДАШУВЛАР 259-264

Jumayev Sohijon Botirboyevich
O'QUV-MASHG'ULOT GURUHLARIDA SHUG'ULLANUVCHI 11 YOSHLI KURASHCHILARNING
UMUMIY JISMONIY TAYYORGARLIGI DINAMIKASI 265-271

<i>Tursunova Mukhabbat Ikromovna</i> THE POWER OF PERSONALIZATION: UNLOCKING SUCCESS WITH AN INDIVIDUAL STRATEGY FOR ENGLISH TEACHERS	272-277
<i>Samadova Sarvinoz Samad qizi</i> BAG'RIKENGLIK TARBIYASI – DAVR TALABI	278-283
<i>Ismailova Guzal Fayzullayevna</i> PEDAGOGIKA OLIY O'QUV YURTI CHET TILI YO'NALISHI TALABALARNING MUSTAQIL ISHLARINI TASHKIL ETISHDA TIZIMLI YONDASHUVLAR	284-289
<i>Землянкина Юлианна Искандаровна</i> ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА	290-298
<i>Samadova Marg'uba Kuchkarovna, Ziyayeva Muhayyo Usmanjonovna</i> COMPULSORY METHODS IN TEACHING ESP	299-303

08.00.00 – Иқтисодиёт фанлари

Рўзиев Абдумалик Ортиғалиевич
Бизнес ва тадбиркорлик олий мактаби,
иқтисодиёт фанлари номзоди

ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА РАҚАМЛАШТИРИШНИ БАҲОЛАШ ХАЛҚАРО АМАЛИЁТИ

Аннотация. Мақолада миллий иқтисодиётларни рақамлаштириш даражасини баҳолашнинг амалда бўлган асосий индекслари ёритилган ва таққосланган, уларнинг услубий ўхшашлик ва фарқлари, шунингдек, амалий қўллаш муаммолари очиб берилган. Мамлакатларнинг инновацион ривожланишини баҳолаш методологияси глобал инновация индекси ва унинг таркибий қисмлари, инновациялар индекси элементларини ҳисобга олган ҳолда Ўзбекистоннинг рейтинг ўринларини баҳолаш натижалари таҳлил этилган.

Калит сўзлар: рақамли иқтисодиёт, рақамли технологиялар, рақамлаштириш индекслари, инновациялар глобал индекси.

Рузиев Абдумалик Артиғалиевич
Высшая школа бизнеса и предпринимательства,
кандидат экономических наук

МЕЖДУНАРОДНАЯ ПРАКТИКА ОЦЕНКИ ЦИФРОВИЗАЦИИ В РАЗВИТИИ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация. В статье выделяются и сравниваются существующие основные показатели оценки степени цифровизации национальных экономик, выявляются их методологические сходства и различия, а также проблемы практического применения. Проанализирована методика оценки инновационного развития стран с учетом глобального инновационного индекса и его компонентов, результатов оценки рейтинговых позиции Узбекистана с учетом элементов инновационного индекса.

Ключевые слова: цифровая экономика, цифровые технологии, индексы цифровизации, глобальный индекс инноваций.

Ruziev Abdumalik Artigalievich
Graduate School of Business and Entrepreneurship,
PhD in Economics

INTERNATIONAL PRACTICE FOR ASSESSING DIGITALIZATION IN THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ECONOMY

Abstract. The article highlights and compares the existing main indicators for assessing the degree of digitalization of national economies, reveals their methodological similarities and differences, as well as problems of practical application. The methodology for assessing the innovative development of countries is analyzed, taking into account the global innovation index and its components, the results of assessing the ranking places of Uzbekistan, taking into account the elements of the innovation index.

Keywords: digital economy, digital technologies, digitalization indices, global innovation index.

<https://doi.org/10.47390/A1342V3I4Y2023N06>

Кириш

Бугунги кунда рақамлаштириш иқтисодиётни инновацион ривожлантиришнинг глобал парадигмаларидан бири ҳисобланади. Бу ҳолат хўжалик юритувчи субъектлар ўртасида юзага келадиган муносабатлар ва фаолиятнинг деярли барча жабҳаларини қамраб олган ҳолда трансформациялашув жараёнларини тезлаштиради, бу эса ўз-ўзидан иқтисодиётда ва умуман жамиятда инновацион жараёнларнинг тез суръатларда ўсишига олиб келади.

Замонавий воқеликда рақамли ахборотлар ривожланишнинг энг муҳим ресурсига айланмоқдаки, буни рақамли технологиялардан ўзаро ҳамкорлик шакли сифатида фаол фойдаланаётган юридик ва жисмоний шахслар оқимининг ҳар дақиқада ортиб бораётгани билан изоҳлаш мумкин. Ўз навбатида, рақамли трансформация жараёнларининг ижобий динамикаси жаҳон иқтисодиётининг инновацион ривожланиши соҳасидаги тараққиётни белгилловчи муносабатлар занжирини келтириб чиқаради.

Сўнгги вақтларда мамлакатнинг глобал дунёдаги обрўсини объектив баҳолайдиган турли халқаро рейтингларда таҳлил қилинаётган дунё мамлакатлари замонавий иқтисодий ҳолатининг аниқ бир жиҳатлари тўғрисидаги бундай ахборотлар алоҳида мамлакатларнинг ривожланиши ва унинг жаҳон иқтисодиётида тутган ўрнини ҳам тўлиқ тавсифлаб беради.

Халқаро рейтинглар алоҳида мамлакатларнинг салоҳияти ва ривожланиш динамикаси тўғрисидаги ахборотларга эга бўлишнинг ўта муҳим манбасига айланиб бормоқда. Мамлакатларнинг глобал ўлчовлар тизимидаги ўрнини ўрганиш ҳозирги куннинг долзарб масаласи бўлиб, бу халқаро рейтинглар мавжуд камчиликларни бартараф этиш ва рақобатдош устунликларини ошириш учун имкониятлар яратишга қаратилган чора-тадбирларни амалга ошириш зарурлигини аниқлаб берувчи кўрсаткичлар эканлиги билан изоҳланади.

Шу муносабат билан рақамлаштиришни иқтисодиётни инновацион ривожлантиришнинг омили сифатида халқаро баҳолаш амалиётини ўрганиш ҳозирги даврнинг долзарб вазифаси ҳисобланади. Шу билан бирга, рақамли иқтисодиётнинг ривожланиш даражасини баҳолаш учун қўлланиладиган услубий ёндашувлар етарли даражада ишлаб чиқилганига қарамай, илмий манбалар таҳлили шуни кўрсатадики, ҳозирги вақтда иқтисодий тизимларнинг рақамлаштириш ва инновационлигини комплекс ўзаро боғлиқликда баҳолашнинг индексли усуллари етарли даражада ишлаб чиқилган бўлсада, уларни қўллашнинг назарий, услубий ва амалий масалалари етарли даражада тадқиқ этилмаган.

Мамлакатларни иқтисодий ривожланаётганлигини баҳолаш халқаро рейтингининг долзарб индексли усуллари, шунингдек улар асосида шакллантирилган жаҳон иқтисодиёти ривожланишининг рақамли ва инновацион компонентлари рейтингини аниқлаш, илмий жиҳатдан асосланган ҳолда таққослаш ва шу асосда назарий-услубий қоидалар ва илмий-амалий тавсиялар ишлаб чиқиш имконини беради.

Индекс усули асосида мамлакатларнинг рақамлаштириш ва инновацион ривожланиш даражасини иқтисодий таҳлил қилишнинг замонавий халқаро амалиётини комплекс тадқиқ этиш ўзига хос жиҳатларга эга бўлиб, бу муайян бир мамлакатдаги рақамли иқтисодиёт ривожланишини баҳолашда услубий ёндашувлар ва амалий натижаларни ўзаро алоқадорлик ҳамда боғлиқлигини илмий жиҳатдан изоҳлаш, шунингдек уларни такомиллаштириш бўйича илмий ва амалий тавсиялар киритишга имкон беради.

Бугунги кунда умумий рақамлаштириш, хусусан, рақамли иқтисодиёт жараёнлари дунё ҳамжамияти олимлари ва бу соҳадаги етакчи ташкилотлар томонидан муҳокама қилинмоқда. Уларнинг катта қисми бу жараён табиий ва жамиятга беқиёс фойда келтиради деган фикрни билдирса, баъзилари умумий рақамлаштириш ва глобаллашув жараёнларини кейинги ривожланиш учун хавф ва таҳдид сифатида кўради, қолганлари эса жараён давом этаётганини қайд этиб, уни ижтимоий-иқтисодий ривожланишга қандай таъсир қилишини таҳлил қилишга ҳаракат қилади. Шунга қарамай, барча олимлар рақамлаштириш ҳаётнинг барча соҳаларига бирон-бир тарзда таъсир қилганини ва натижада сўнги ўн йил ичида катта ўзгаришлар содир бўлганини таъкидлайди. Шу сабабли, рақамли иқтисодиётнинг умумий хусусиятлари, қонуниятлари ва усулларини ҳамда бутун рақамлаштириш жараёнини аниқлаш имконини берувчи тадқиқотлар олиб бориш долзарб ҳисобланади.

Иқтисодиёт ва жамият ҳаётининг барча жабҳаларида рақамли технологиялар тўлиқ кириб бораётган бир шароитда рақамлаштириш унинг тузилишини ўзгартирган ва янги сифат ҳолатига ўтказган ҳолда жаҳон иқтисодиёти ривожланишининг асосий тенденциясига айланмоқда. Иқтисодий ўсиш тобора кўпроқ технология ва билимга асосланиб, уларни асосий ишлаб чиқарувчи кучга айлантирмоқда. Шундай қилиб, рақамли иқтисодиёт ва унинг ютуқлари истиқболда жаҳон хўжалик субъектлари фаровонлигини таъминлашнинг асосий манбасига айланади [10, 553-564 -б.].

Рақамли иқтисодиёт илмий йўналиш сифатида реал иқтисодиёт рақамли трансформациясининг фундаментал сабаблари ва оқибатларини ўрганиш, ундаги рақамли маҳсулот ва хизматлар улушини, шунингдек, рақамли технологияларга асосланган бизнеснинг янги шаклларини ўрганишга йўналтирилган [4, 5-19 -б.].

“Рақамли иқтисодиёт” тушунчаси кўлами жаҳон иқтисодиёти кўламида, хусусан ривожланган давлатларда йиллик ўсиш суръатлари катта сонларда ифодаланадиган нисбатан янги ва ўта муҳим ҳодисаларни ифодалайди [14].

Бу жараён кун сайин ортиб бораётган қурилмаларга (“Интернет буюмлар”) рақамли бошқаришни жорий этиш, янги шахсий қурилмалар (мобил телефонлар, смартфонлар, планшетлар, нетбуклар, ноутбуклар, 3D босмалаш қурилмалари) ва янги рақамли моделларни (булутли ишлов бериш, рақамли платформалар, рақамли хизматлар) яратиш, “катта маълумотлар” (big data) технологиясидан фойдаланган ҳолда маълумотлар массивларидан фойдаланишнинг интенсив ўсиб бориши, маълумотларни таҳлил қилиш ва қарор қабул қилиш алгоритмларининг янги усуллари, автоматлаштириш ва роботлаштиришнинг янги технологиялари билан бирга ривожланиб боради [9].

Бу технологиялар рақамли соҳада янги имкониятлар яратади: тадбиркор ёки компания фаолият соҳасида ўз хоҳишига кўра рақамли тизимдан фойдаланиши мумкин

[13]. Бу жараён самарали маълумотлаштириш (катта ҳажмдаги маълумотларни сақлаш технологияларини жорий этиш), рақамлаштириш (қиймат занжирининг барча ахборотли қисмларини рақамли форматга ўтказиш), виртуаллаштириш (жараёнларни физик жиҳатдан ўзгариши), шунингдек генеративликни (дастурлаш ва қайта шакллантириш йўли билан маълумот ҳамда технологиялардан дастлабки мақсаддан фарқли равишда янгича фойдаланиш) ўз ичига олиши мумкин [12]. Ҳар қандай технологиянинг таъсир даражасини унинг қанчалик тарқалганлиги ва жорий этилганлик натижасида кўриш мумкин [11]. Юқори даражада тарқалиш суръатлари ва шу пайтгача эришиб бўлмаган имкониятларни тақдим этиш самарасини ўсиб бориши билан рақамли технологияларнинг иқтисодий ривожланишга таъсири ҳам ортиб бормоқда.

Материал ва метод

Рақамли иқтисодиётнинг ривожланиб бориши нафақат ташқи ва ички бизнес муҳитга, балки сиёсий ҳукумат функцияларига ҳам таъсир кўрсатади. Интернет ҳар қандай компанияга ўз маҳсулотини бутун дунё бўйлаб, шу жумладан кичик капитал қўйилмалар билан сотишга ёрдам беради; харажатларни қисқартиради; фаолиятнинг маҳсулдорлиги ва самарадорлигини сезиларли даражада оширади [5, 61-64 -б.]. Рақамли иқтисодиёт ҳозирги кунда ўсишнинг асосий манбаи ҳисобланади. Рақобат, инвестиция ва инновацияларни рағбатлантиради, бу эса хизмат кўрсатиш сифатини яхшиланиши, истеъмолчилар учун кенг танлов ва янги иш ўринларини яратиш имконини беради [15].

Рақамли иқтисодиёт инсонлар, корхоналар, қурилмалар, маълумотлар ва жараёнлар ўртасидаги кўплаб тармоқли ўзаро ҳамкорликдан келиб чиқадиган иқтисодий фаолият шакли бўлиб, унинг асосини Интернет, мобил технологиялар ва буюмлар интернетини асосида шаклланиб бораётган инсонлар, ташкилотлар ва машиналарнинг ўзаро боғлиқлигини ортиб бориши, яъни гипербоғланганлик ташкил этади [16].

Шунингдек, таниқли иқтисодчи Кейт Маскус рақамли иқтисодиётни билим иқтисодиёти сифатида қабул қилиш позициясини қўллаб-қувватлайди: “Биз глобал билимлар иқтисодиётида яшаймиз, унда билим ва илмий кашфиётларни маҳсулотга айлантира оладиганларнигина келажаги бўлади. Инновациялар, мослашиш ва янги технологиялардан фойдаланиш ҳам миллий, ҳам жаҳон иқтисодиёти учун ўсишнинг асосий омиллари ҳисобланади” [6]. Рақамли технологияларнинг таъсирини мавжуд иқтисодий жараёнлар, тизимлар ва тармоқларнинг ташкилий тузилмасига таъсир кўрсатиши, жорий истеъмол модели, бизнеснинг ўзаро ҳамкорлиги ва бизнес моделларининг ўзгаришида кўриш мумкин. Рақамли иқтисодиёт ривожланаётган мамлакатлар учун муҳим салоҳиятга эга бўлиб, унинг самарасидан фойдаланиш иқтисодий ўсиш, капитал ва меҳнат унумдорлигини ошириш, транзакция харажатларини камайтириш ва глобал бозорларга киришни кенгайтиришга шароит яратади [3].

Юқорида кўрсатилган фикрлардан кўриш мумкинки, рақамли иқтисодиётнинг ҳозирги кундаги жадал ривожланишига қарамай уни таърифлаш, таснифлаш ва ўлчаш жараёнлари билан боғлиқ бир қатор муаммолар мавжуд. Бу тадқиқотлардан рақамли иқтисодиётнинг таърифлари жуда хилма-хил ва баъзан қисман ҳам бир-бирига мос келмайди деб хулоса қилиш мумкин. Анъанавий ва рақамли иқтисодиёт ўртасидаги

аниқ фарқларни кўрсатиб бера олмайдиган таърифларни мавжудлиги ўз-ўзидан рақамли иқтисодиётни таққослаш ва таҳлил қилишда, ривожланишини баҳолаш жараёнларида мураккабликларга олиб келади [7]. Жумладан, агарда рақамли иқтисодиёт фақат компанияларда фойдаланилаётган технологияларга асосланган ҳолда таърифланиши умумдавлат иқтисодиётининг катта қисмини қамраб оладиган рақамли технологияларни эътиборга олмаслиги мумкин [17]. Табиийки, рақамли иқтисодиёт ёки рақамли секторнинг умумэтироф этилган таърифнинг мавжуд эмаслиги, шунингдек, интернет-платформалар ва улар билан боғлиқ хизматлар учун иқтисодий тармоқлар ва маҳсулотлар таснифининг ишлаб чиқилмаганлиги рақамли иқтисодиётни тўлақонли баҳолашга тўсқинлик қилади [8]. Рақамли технологиялар туфайли амалга оширилаётган иқтисодий фаолият турлари сонининг ортиб бораётганлиги ва бунинг натижасида уларнинг иқтисодий аҳамияти ортиб бораётганини эътиборга олган ҳолда, рақамли иқтисодиётни ўлчаш асосий масала ҳисобланади [1].

Тадқиқотда қўйилган масалаларни ечиш учун илмий билишнинг диалектик усули, шунингдек, умумий илмий ва маҳсус тадқиқот усуллари: комплекс таҳлил ва синтез, тизимли ёндашув, шунингдек, жадвал ва график воситалар ёрдамида таққослаш усулларидан фойдаланилди. Тадқиқот гипотезаси рақамлаштириш даражасини баҳолаш индекслари ва иқтисодиётнинг инновацион ривожланиш кўрсаткичлари ўртасидаги ўзаро алоқадорлиги ҳамда ўзаро боғлиқлигини таҳлил қилишдан иборат.

Натижа

Мавжуд халқаро индекслар ва рейтинглар кўрсаткичлари, улардан микро индекслар, субиндекс ва композит индексларни шакллантириш методологияси, афзаллик ва камчиликлари, умумийлиги ва фарқларини таҳлил қилиш истиқболда мамлакатларнинг рақамли иқтисодиётга тайёрлик даражаси ва рақамли глобаллашув даражасини акс эттирувчи янги муаллифлик индексларини шакллантиришда фойдаланиш имконини беради.

Ҳозирги вақтда халқаро амалиётда рақамли сегментни баҳолаш учун иқтисодиётни рақамлаштириш бўйича дунёнинг энг ривожланган давлатлари рейтингини тузишда бир нечта асосий индекслардан фойдаланиш усуллари ишлаб чиқилган (1-жадвал).

1-жадвал. Дунё мамлакатлари иқтисодиётини рақамлаштириш даражасини баҳолаш индекслари ва уларни қўллаш соҳаси

Кўрсаткич	Ишлаб чиқилган йили	Яратувчи (ишлаб чиқувчи)	Давлат	Кўрсаткичлар сони (асосий гуруҳ/қуйи гуруҳ)	Жорий этилган методологияси ва қўллаш соҳаси
ICT Development Index — IDI (АКТни ривожлантириш индекси)	2007	Халқаро электр алоқа иттифоқи	Швецария	3/14	Мамлакатларни АКТни ривожлантирилиши нуқтаи назаридан параметрларини таҳлил қилиш ва таққослаш

Digital Economy and Society Index — DESI (рақамли иқтисодиёт ва жамият индекси)	2015	Европа комиссияси	Бельгия	5/30	Рақамли рақобатбардошлик шароитида Европа Иттифоқига аъзо давлатларнинг рақамли кўрсаткичлари тенденциялари таҳлили ва таққослаш
World Digital Competiveness Index — WDCI (Жаҳон рақамли рақобатбардошлик индекси)	2017	Бошқарувни ривожлантириш институти	Швецария	9/50	Рақамли таркиб дунё мамлакатлари рейтингини тузиш билан иқтисодий рақобатбардошлик даражасини тадқиқ этиш
Digital Evolution Index — DEI (Рақамли эволюция индекси)	2015	Mastercard ва Тафтса Университети қошидаги Флетчера номидаги ҳуқуқ ва дипломатия мактаби	АҚШ	5/170	Иқтисодиётни рақамлаштириш шароитида мамлакатларнинг эволюцион ривожланишини баҳолаш
e-Intensuty (Иқтисодиётни ривожлантириш Boston Consulting Group индекси)	2015	Boston Consulting Group	Бостон	3/28	Рақамли ечимларнинг жамият ва бизнесга таъсир даражасини аниқлаш
Networked Readness Index - NRI (Тармоқ тайёргарлиги индекси)	2002	INSEAD	Франция	4/20	АКТни инсонга йўналтирилган ёндашув
The UN Global E-Government Development Index - EGDI (Электрон ҳукуматни ривожланиш индекси)	2000	Иқтисодий ва ижтимоий ривожланиш департаменти	БМТ	3/13	Мамлакатларда электрон ҳукумат ривожлантирилишини баҳолаш
E-Participation Index - EPART (Электрон иштирок индекси)	2000	Иқтисодий ва ижтимоий ривожлантириш департаменти	БМТ	Электрон ҳукумат сўровига кўшимча индекс	Ҳукумат ва фуқаролар иштирокидаги жараёнларда АКТ иштироки. Онлайн-хизматлар қанчалик фойдали эканлиги ва фуқароларга қанчалик тез-тез тақдим этилишини баҳолайди

(Global Connectivity Index — GCI (Глобал уланиш Индекси))	2014	Huawei компанияси	Хитой	40	Дунёнинг йirik давлатлари рақамли технологиялар соҳасидаги тараққиёт даражасининг динамикасини таҳлил қилиш
The Global Innovation Index — GII (Глобал инновация индекси))	2007	INSEAD, WIPO	Франция, АҚШ	80	Мамлакатларнинг инновацион муваффақиятлари индикатори
Digital Readiness Index - DRI (Рақамли тайёргарлик Индекси))	2018	Cisco	АҚШ	7/25	Мамлакатларнинг рақамли тайёргарлигини баҳолаш
Enabling Digitalization Index - EDI (Рақамлаштириш учун имкониятларни яратиш индекси))	м/й	Euler Hermes	Франция	5	Бизнесни тартибга солувчи муҳит, билимлар экотизими, уланиш сифати, инфратузилма ва бозор ҳажми таҳлил қилинади
Давлат бошқаруви органлари, хўжалик бирлашмалари ва маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органлари ҳамда ҳудудларни рақамли трансформация ҳолатини рейтинг баҳолаш	2021		Ўзбекистон	4/26	Ўзбекистонда очиқлик ва электрон иштирок, электрон хизматлар, ахборот хавфсизлиги, ахборот тизимлари ва ташкилий қисмини таҳлил қилади

Манба: Муаллиф томонидан тузилган

1-жадвалда келтирилган халқаро рейтингларда кўриб чиқилган рақамли иқтисодий ривожлантириш кўрсаткичларининг алоҳида гуруҳлари таҳлили шуни кўрсатадики, мамлакатнинг телекоммуникация инфратузилмасини ривожлантирилганлиги юқоридаги барча индексларда эътиборга олинади. Институционал база ва инновацион муҳит даражасини (рақамлаштириш жараёнларини рағбатлантирадиган сиёсий ва ишбилармонлик муҳити) баҳолаш фақат WDCI, DEI, NRI ва GCI индексларида амалга оширилади. Нархлари бўйича ахборот-коммуникация хизматларидан фойдаланиш имконияти фақат учта DESI, e-Intensity ва NRI индексига киритилган. Аҳолининг билим даражаси ва АКТдан фойдаланиш бўйича амалий кўникмаларни ривожлантириш ҳам учта - WDCI, IDI, EDGI индексларида эътиборга олинади. Аҳоли томонидан интернетдан фойдаланиш ва бизнесда рақамли технологиялардан фойдаланиш йўналишлари WDCI, DEI, DESI, e-Intensity ва NRI томонидан баҳоланади. Давлат электрон хизматларининг ривожланиши IDIdан ташқари деярли барча индексларда таҳлил қилинади. АКТ соҳасининг ривожланиши фақат GCIда тақдим этилган. АКТнинг иқтисодий ва жамиятга таъсири фақат NRI томонидан таҳлил қилинади, етакчи рақамли технологиялар ривожланиши натижасидаги оқибатлари ҳам GCI томонидан таҳлил қилинади. Аммо, таъкидлаш

жоизки АКТ бўйича умумий харажатлардаги хорижий инвестицияларнинг улуши, АКТ-тармоғидаги халқаро шартномалар улуши, АКТ секторидаги хорижий ташкилотларнинг улуши каби халқаро ҳамкорлик кўрсаткичлари ҳеч бир рейтингда ҳисобга олинмаган.

WDCR, DEI, NRI ва GCI индекслари кўп даражада меъерий-ҳуқуқий ва илмий-тадқиқот базасининг ривожланганлиги, бизнесда АКТдан фойдаланиш ва ахборот хавфсизлигини акс эттирувчи институционал, иқтисодий ва технологик кўрсаткичларни бирлаштиради. DESI, e-Intensity, IDI, EGDI ва EPART индекслари кўпроқ ахборотлашган жамиятнинг ривожланиш даражасини баҳолашга мўлжалланган ижтимоий йўналишга эга бўлиб, ижтимоий-иқтисодий интеграцияни акс эттиради, бу индекслар бизнес ва саноатни рақамлаштириш, электрон савдони ривожланганлигини ҳисобга олмайди.

Ўзбекистон Республикаси 2021 йил 15 июнда вазирлар маҳкамасининг 373-сонли “Рақамли иқтисодиёт ва электрон ҳукуматнинг ривожланиш ҳолатини рейтинг баҳолаш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” қарорига асосан “Давлат бошқаруви органлари, хўжалик бирлашмалари ва маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органлари ҳамда ҳудудларни рақамли трансформация ҳолатини рейтинг баҳолаш тартиби тўғрисида”ги Низоми қабул қилинди. Бу низомга асосан рейтинг баҳолашга оид 23 элементдан ташкил топган асосий индикатор кўрсатиб берилган.

Ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш ва ривожлантириш самарадорлиги даражаси аниқланган индикаторларнинг миқдорига қараб, 0 баллдан 100 баллгача рейтингда баҳоланиб, индикаторларни рейтинг баҳолаш натижаларига мувофиқ ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш ва ривожлантириш самарадорлиги даражаси рейтинг бали бўйича:

71 баллдан 100 баллгача бўлган ташкилот — «яшил»;

55 баллдан 71 баллгача бўлган ташкилот — «сариқ»;

55 баллдан паст бўлган ташкилот — «қизил» деб топилади.

Ҳудудларнинг рақамли ривожланиш даражасини рейтинг баҳолаш кўрсаткичлари Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар, Тошкент шаҳри, туманлар ва шаҳарлар бўйича алоҳида ҳисоблаб чиқилиб, 4 гуруҳдаги 26 баҳолаш кўрстакчилари белгиланган.

Мамлакатларда рақамли иқтисодиёт ривожлантирилишини баҳоловчи халқаро индексларнинг камчиликлари қаторига ҳар бир давлатнинг ўзига хос хусусиятларини эътиборга олинмаслиги, мамлакат кўрсаткичларини халқаро индексларнинг ҳисоблаш талабларига мослаштириш амалга оширилишини киритиш мумкин. Мавжуд усуллар, бизнинг фикримизча, мамлакатда рақамли иқтисодиётнинг ривожланиш даражасини ҳар томонлама баҳолашга имкон бермайди. Кўриб чиқилган усуллар умумий ҳолда асосан рақамли ривожланишнинг техник жиҳатларини баҳолаб, рақамли иқтисодиётнинг технологик жиҳатдан ривожланиши, АКТ инфратузилмаси ва аҳолининг тайёргарлиги даражасини аниқлайди. Аммо рақамли иқтисодиёт жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий институтларини микро ва макро даражада трансформацияси жараёни билан боғлиқ бўлган мураккаб ҳодиса ҳисобланади. Хулоса қилиб айтганда, рақамли иқтисодиётни турли даражаларда кенг қўламли таҳлил қилиш имконини берувчи кўплаб кўрсаткичлар асосида баҳолаш зарур.

1-жадвални таҳлил қилиш натижасида келтирилган индексли кўрсаткичларнинг таркибий қисмларининг тузилиши ва асосий гуруҳлари ҳамда кичик гуруҳлари сони, шунингдек рақамли параметрларнинг қийматларини ҳисоблаш методологияси бўйича бир қатор ўзига хос хусусиятларга эга эканлиги тўғрисида хулоса қилиш мумкин. Шу билан бирга, барча индекслар рақамли иқтисодиётни ривожлантириш билан боғлиқ жиҳатларни акс эттиради. Бундан ташқари, уларнинг барчаси қандайдир тарзда ахборот-телекоммуникация технологияларининг ривожланишини ҳисобга олади. Яъни, бир томондан, бу индекслар ўртасида ўзаро боғлиқлик мавжуд бўлса, бошқа томондан, уларда “рақамлаштириш” тушунчасини талқин қилишда турли ёндашувлар мавжуд.

Кўриб чиқиладиган индексларнинг фойдаланиш методологияси ва амалиёти билан боғлиқ муаммоли ва ноаниқ жиҳатларини ажратиш кўрсатамиз ва тўлдираемиз. Биринчидан, иқтисодиётнинг рақамли трансформацияси соҳасида Америка ва Европа ташкилотлари вакиллари томонидан таклиф этилган ҳамда ҳисоблаб чиқилган кўрсаткичлар кўп ҳолларда реал ҳолатни кенг масштабда кўриб чиқади ва ҳар бир алоҳида олинган давлатнинг ўзига хос хусусиятларини эътиборга олмайди.

Иккинчидан, бир ҳодисанинг бошқасидан кечикиш вақтини тавсифловчи вақт оралиғи мавжудлигини таъкидлаш лозим. Кўриб чиқиладиган индексларга келсак, таъкидлаш мумкинки, ахборот-статистик манбалар томонидан тўпланадиган, таҳлил қилинадиган ва нашр этиладиган маълумотларнинг долзарблиги аслида динамик равишда аниқ бир вақт оралиғида (бир йилдан икки йилгача ва ундан кўпроқ) ўзгариб туради. Натижада, биринчи навбатда, маълумотларнинг кечикиши ва АКТ соҳасининг юқори суръатда ўзгариб бораётганлиги туфайли тақдим этиладиган индикаторларнинг амалий аҳамиятида долзарблилик хусусияти камайиб боради.

Учинчидан, эндоген омиллар таъсири остида шаклланиб афзал кўриладиган кўрсаткичлар тўпланиши танлаш муаммоси ечилмаган бўлиб, бундай кўрсаткичларни таҳлил қилиш очик манбаларда кенг тарқалган экзоген ўзгарувчилардан фарқли равишда, ҳисоблаш тизимини ортиқча маълумотлар билан юкламаган ҳолда рақамлаштириш даражасини тўлиқлик, етарлилик ва ишончлилиқ тамойилларига риоя этган ҳолда баҳолаш имконини беради.

Муҳокама

Бошланғич статистик маълумотларга кириб бўлмаслиги ёки тақдим этиладиган маълумотларни рейтинг ташкилотчиларининг мақсадларига мос келмаслиги билан боғлиқ саволларни пайдо бўлиши натижасида рақамлаштиришнинг халқаро рейтингларида айрим мамлакатларнинг иштирок этмаслиги яна бир муаммо ҳисобланади. Бизнинг фикримизча, бу омиллар бутун жаҳон иқтисодиёти миқёсида рақамлаштириш даражасини тўлақонли баҳолаш натижаларига ўз таъсирини кўрсатади.

Инновацион ва рақамли иқтисодиётнинг терминологик боғлиқлиги дунё олимлари томонидан илгари олиб борган назарий ва услубий тадқиқотлар натижаларида келтирилган хулосаларга таяниб юқоридаги тушунчалар ўртасида маълум бир боғлиқлик, шунингдек, уларнинг когнитив мувофиқлиги ва ўзаро тўлдирувчан хусусиятга эгаллиги тўғрисида хулоса қилиш мумкин.

Шу йўналишда, бизнинг фикримизча, бу соҳаларда индексли баҳолаш усулини қўллашнинг назарий-услубий ва амалий асосларини таққослаш муҳимдир. Айни пайтда

мамлакатнинг инновацион ривожланиш даражаси 2007 йилдан бошлаб Франциянинг INSEAD Халқаро бизнес-мактаби, Корнел университети ва Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилоти (World Intellectual Property Organization, WIPO) қўшма лойиҳаси доирасида ишлаб чиқилган Глобал инновация индекси (Global Innovation Index GII) ёрдамида баҳолашга асосланади. Мамлакатларнинг иқтисодий ривожланиш даражасини ҳам тавсифловчи 82 турдаги ўзгарувчидан ташкил топган бу кўрсаткичдан фойдаланган ҳолда тадқиқот ўтказиш мумкин бўлиб, унда дунё мамлакатлари рейтинги глобал инновацион ривожланиш даражаси нуқтаи назаридан шакллантирилади. Индексни ҳисоблаш методологияси икки гуруҳга бирлаштирилган етти блокдан ташкил топган кўрсаткичларга асосланади (1-расм).

Шундай қилиб, якуний индекс - аниқ бир мамлакатда инновацияларни ривожлантиришга қаратилган саъй-ҳаракатлар самарадорлигини объектив баҳолаш имконини берадиган харажат ва самара муносабатларини ифода этади.

Индексни шакллантириш методологияси ва у бўйича маълумотлар манбаларининг батафсил тавсифи навбатдаги таққослама тадқиқот натижалари бўйича ҳар йиллик ҳисоботда келтирилади. Тадқиқот билан қамраб олинган ҳар бир иқтисодиёт учун ҳисоботда мамлакат ва миллий иқтисодиётнинг рейтингдаги умумий тутган ўрни ва индексни ҳисоблаш учун фойдаланилган таҳлиллар асосида аниқланган энг муҳим инновацион устунлик ва камчилик томонларининг батафсил натижалари келтирилади.

1-расм. Глобал инновациялар индексини ҳисоблашда икки гуруҳ кўрсаткичларини баҳолаш

Манба: муаллиф томонидан ишлаб чиқилган.

Юқорида қайд этилганларга асосланиб, 1-жадвалда келтирилган рақамлаштириш ва илғор технологияларни тавсифловчи кўрсаткичлар асосий таркибий қисмлари 1-расмда кўрсатилган глобал инновациялар индексида ҳам бевосита ҳисобга олинган деб хулоса қилиш мумкин. Бу эса рақамлаштириш даражасини баҳолаш параметрлари ва инновацион ривожланиш ўлчовлари ўртасида ўзаро боғлиқлик борлигини яна бир бор тасдиқлайди.

2-жадвал.

Глобал инновациялар индекси бўйича мамлакатларнинг рейтинг ўринлари

Давлатлар	Йиллар бўйича эгаллаган ўрни			Индекс (2022 й.)
	2020	2021	2022	
Швецария	1	1	1	64,6
АҚШ	3	3	2	61,83
Швеция	2	2	3	61,66
Корея Республикаси	10	5	6	57,8
Туркия	51	41	37	38,1
Россия Федерацияси	47	45	47	34,3
Украина	45	49	57	31,0
Беларус	64	62	77	27,5
Ўзбекистон	93	86	82	25,3
Қозоғистон	77	79	83	24,7
Озарбайжон	82	80	93	21,5
Қирғизистон	94	98	94	21,1
Тожикистон	109	103	104	1,8

Манба: [2] маълумотлари асосида асосида муаллиф томонидан ишлаб чиқилди

Глобал инновациялар индекси (I) бўйича мамлакатларнинг рейтинг ўринларида, 2022 йил ҳолатига кўра, 132 давлат ичида Швейцария етакчи давлат ҳисобланади ($I=64,6$). Рейтингда АҚШ ($I=61,83$), Швеция ($I=61,66$) давлатлари етакчи “учлик”га киритилган. Ўзбекистон глобал инновацион ривожланиш индексида 82-ўринни эгаллаб ($I=25,3$), бу 2021 йилга нисбатан тўрт поғона ўсишга эришилганлигини кўрсатади (2-жадвал).

Глобал Инновациялар Индекси жаҳон иқтисодиётини инновацион салоҳиятига мос ҳолда таснифлайди. Инновациялар киритиш ва натижалари бўйича гуруҳланган 80 га яқин кўрсаткичлардан ташкил топган GII инновацияларнинг кўп ўлчовли жиҳатларини қамраб олади.

Қуйидаги жадвалда Ўзбекистоннинг сўнгги уч йилдаги рейтинг кўрсаткичлари келтирилган бўлиб, GII модели тузилмасидаги маълумотларнинг мавжудлиги ва ундаги ўзгаришлар GII рейтингини йиллик таққослашга таъсир этишини қайд этиш зарур. Ўзбекистоннинг GII 2022 ҳисоботдаги рейтинг ишончли интервал оралиғи 68-91 оралиқдаги рангни ташкил этади (3-жадвал).

3-жадвал. 2020-2022 йилларда Ўзбекистоннинг глобал инновация индексида тутган ўрни динамикаси

Йиллар	Глобал инновацион индекс (GII)	Инновация ресурслари	Инновация амалий натижалари
--------	--------------------------------	----------------------	-----------------------------

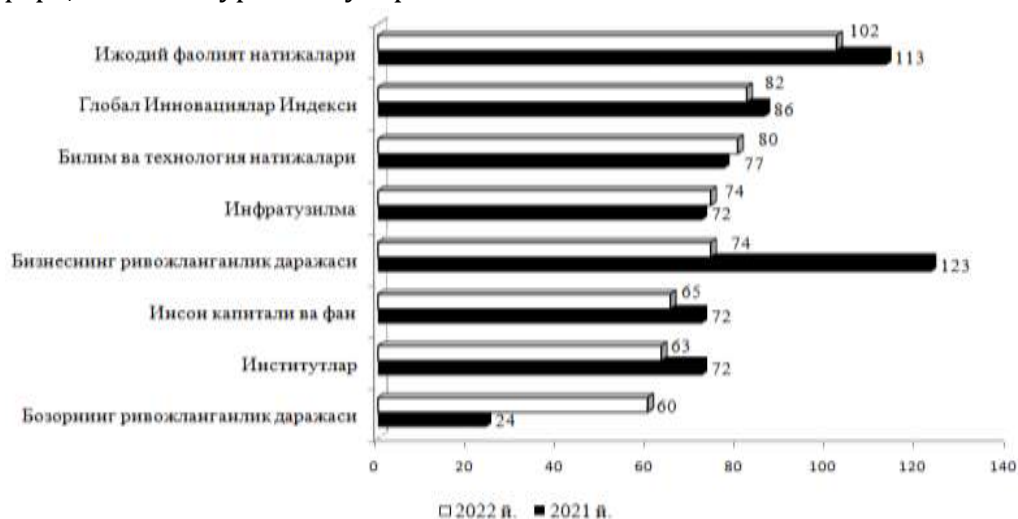
		(Innovation inputs)	(Innovation outputs)
2020	93	81	118
2021	86	75	100
2022	82	68	91

Манба: [2] маълумотлари асосида асосида муаллиф томонидан ишлаб чиқилди

Таъкидлаш жоизки, глобал инновациялар индексининг 1-расмдаги таркибий қисмлари бўйича қуйидаги ҳолат кузатилади: Ўзбекистоннинг мавжуд ресурслар бўйича 2022 йилдаги эришган мавқеи бу борада 2020-2021 йилларда эришилган натижаларга нисбатан юқори. Бу шуни кўрсатадики, инновацион фаолиятни амалга ошириш учун ресурслар ва шароитлар захираси инновацияларни амалга оширишнинг амалий воситаларига нисбатан юқори. 3-жадвалдан кўриш мумкинки, 2022-йилда Ўзбекистон инновацияларга инвестициялар киритиш бўйича уларнинг амалий натижаларига нисбатан юқори кўрсаткичларни намоиш этган: жорий йилда Ўзбекистон инновацияларга қўшган ҳиссаси бўйича глобал ҳамжамиятдаги 132 давлат орасида 68-ўринни эгаллаб, 2021 ва 2020 йиллардагига нисбатан ижобий динамикага, инновацион маҳсулотлар бўйича 91-ўринни эгаллаган ҳамда бу позиция 2021 ва 2020 йилларга нисбатан сезиларли даражада самарага эришганлигини кўрсатади.

Юқоридагиларга қўшимча равишда, 2020–2022 йиллар учун инновациялар индекси элементлари бўйича Ўзбекистоннинг кучли ва заиф томонларини таҳлил қиламиз (2-расм).

2-расмда келтирилган маълумотларга асосланиб, шуни таъкидлаш мумкинки, 2022 йилдаги глобал инновациялар индексининг Институтлар элементи Ўзбекистоннинг энг кучли томони бўлиб, 2021 йилдаги 72-ўриндан 2022 йилда 63-ўринга кўтарилган. Бу албатта, Ўзбекистонда инновацион фаолият самарадорлигига ижобий таъсир кўрсатади ва биринчи навбатда иқтисодиётнинг инновацион ривожланиш жараёнларини тартибга солиш сифатининг ортиб бораётганлиги ва қонун устуворлигининг кучайиб бораётганлиги билан боғлиқ. Аммо энг йирик ўсишга бизнеснинг ривожланганлик даражасида эришилган деб таъкидлаш мумкин, чунки айнан шу элементда 2021 йилга (123-ўрин) нисбатан катта ўзгариш бўлиб, қисқа муддатда 49 фарқ билан 74-ўринга кўтарилган.

2-расм. 2020–2022 йиллар учун инновациялар индекси элементлари бўйича Ўзбекистоннинг позицияси

Манба: [2] маълумотлари асосида муаллиф томонидан ишлаб чиқилди

Аксинча, энг хавотирли ҳолат инновациялар индексининг мавжуд ресурслар кўрсаткичлари гуруҳига кирувчи бозорнинг ривожланганлик даражаси (60-ўрин) кўрсаткичи 2021 йилга (24-ўрин) нисбатан 36 ўринга салбий кўрсаткич (60-ўрин) билан тушиб кетган ва Ўзбекистоннинг бу индексдаги позицияси сезиларли даражада ёмонлашган.

Умумлашган ҳолда эса Глобал Инновациялар Индекси рейтингида 2021 йилдаги 86-ўриндан 2022 йилда 82-ўринга кўтарилган ижобий муносабатни кўриш мумкин.

Шундай қилиб, Ўзбекистоннинг рақамли ва инновацион ривожланиш индекслари бўйича тутган позицияларини рейтинг баҳолашнинг жорий натижалари бўйича олиб борилган танлама таҳлил ҳам рақамлаштириш ва инновациялар ўртасида ўзаро муносабат ҳамда ўзаро боғлиқлик мавжудлиги тўғрисидаги фаразни тасдиқлайди.

Юқорида келтирилган фикрларни умумлаштирган ҳолда, индекс усули асосида иқтисодий рақамлаштириш даражаси ва инновациялар даражасини баҳолаш методологияси ва амалиёти, фикримизча, янада долзарблаштириш, бирлаштириш ва ривожлантириш заруриятини талаб этади. Хусусан, иқтисодий рақамлаштиришни баҳолашнинг индексли усуллари нафақат телекоммуникациялар соҳасида инфратузилмани ривожлантиришга энг сўнгги ютуқларни жорий этиш амалиёти, балки инновацион ривожланиш даражасини белгиловчи асосий омиллар - мамлакатнинг сунъий интеллект технологиялари, буюмлар интернет, блокчейн ва бошқа АКТни ривожлантиришга қўшган ҳиссаси ҳам эътиборга олиниши зарур.

Хулоса

Инновацияларсиз рақамлаштиришни тўлиқ амалга ошириб бўлмагани каби рақамлаштиришсиз ҳам замонавий иқтисодий инновацион ривожлантиришни амалга ошириб бўлмайди. Бу эса иқтисодий тизимларнинг рақамли ва инновацион ривожланиш даражасини баҳолашнинг услубий жиҳатларини комплекс тадқиқ этиш мақсадга мувофиқлигини белгилаб беради.

Рақамлаштириш даражасини баҳолашнинг халқаро амалиёти асосан индекс усулидан фойдаланишга асосланади. Бу мақсадлар учун кенг қўлланиладиган индекслар методологиясини таҳлил қилиш уларнинг умумлашган хусусиятга эга эканлиги билан бир вақтда рақамлаштириш моҳиятини аниқлашга ёндашувларнинг фарқланиши туфайли бу усуллар ўртасида аниқ фарқлар мавжудлиги тўғрисида хулоса чиқаришга имкон беради. Жумладан, рақамли индексларни қўллашда миллий ўзига хосликларни ҳисобга олмаслик, вақт омили, эндоген кўрсаткичлар тўпламининг турли қийматга эгаллиги кабиларни ҳисобга олиш билан боғлиқ баъзи услубий ва амалий муаммолар мавжуд.

Рақамли иқтисодий ривожланишини баҳолашнинг халқаро усуллари ҳам камчиликлардан ҳоли эмас, улар асосан АКТ инфратузилмаси ва аҳолининг интернет тармоғига жалб этилганлик даражасини баҳолашни қамраб олади. Шу муносабат билан Ўзбекистон Республикасида рақамлаштириш жараёнининг муаммоли соҳаларини аниқлаш, мавжуд муаммоларни бартараф этиш ва шу билан турли глобал рақамли рейтинглардаги ўрнини яхшилаш имконини берувчи рақамли иқтисодий ривожланиш индексини ишлаб чиқиш зарурати мавжуд.

Глобал инновация индекснинг тузилмаси ва таркибий қисмларини таҳлил қилиш орқали глобал инновациялар индексида рақамлаштиришнинг асосий параметрлари эътиборга олинганлиги тўғрисидаги хулосага олиб келди. Рақамлаштириш ва инновацион ривожланиш даражаси бўйича дунё давлатлари рейтингларининг жорий натижаларини танлаб олиш асосида таҳлил қилиш рақамлаштириш ва инновацион ривожланиш ўртасидаги ўзаро алоқа ва боғлиқлик мавжудлигини кўрсатди. Кейинги тадқиқотларнинг йўналиши рақамлаштириш индекси ва инновациялар индексига киритиш учун тавсия этилган кўрсаткичларни батафсил ўрганиш, шунингдек, ташкилий баҳолаш тартиб-қоидаларини такомиллаштириш йўналишида тадқиқотлар олиб бориш долзарблилик касб этади.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Bukht R., Heeks R. Defining, Conceptualising and Measuring the Digital Economy // International Organisations Research Journal. – 2018.
2. Global Innovation Index 2022. What is the future of innovationdriven growth? <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-economy>.
3. Dahlman C., Mealy S., Wermelinger M. (2016) Harnessing the Digital Economy for Developing Countries. Paris: OECD. Available at: <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/4adffb24-en.pdf>
4. Козырев А. Н. Цифровая экономика и цифровизация в исторической ретроспективе / А. Н. Козырев // Цифровая экономика. - 2018. - № 1 (1). - С. 5-19.
5. Кулик А. М. Цифровая экономика в роли экономики нового поколения / А. М. Кулик, А. Г. Рожанская, Д. П. Коряков // Сборник статей по итогам Мировой научно-практической конференции, 2017 год. - Уфа : ООО «Агентство мировых исследований», 2017. - С. 61-64.
6. Maskus, K. Private Rights and Public Problems: The Global Economics of Intellectual Property in the 21st Century / K. Maskus. -Peterson Inst. for Intern. Economics, 2012. -P.1.
7. Measuring the Digital Economy: A New Perspective. – Paris : OECD Publishing, 2014.
8. Measuring the Digital Economy. www.imf.org/en/Publications/Policy-Papers/Issues/2018/04/03/022818-measuring-the-digital-economy.
9. OECD Digital Economy Outlook 2015, Paris. Available at: <http://www.oecd.org/sti/oecd-digital-economy-outlook-2015-9789264232440-en.htm>.
10. Смирнов, Е. Н. Эволюция инновационного развития и предпосылки цифровизации и цифровых трансформаций мировой экономики / Е. Н. Смирнов // Вопросы инновационной экономики. - 2018. - Т. 8. - № 4. -С. 553-564.
11. Heeks R. Indian IT/software Sector Statistics: 1980–2015 time Series Data, ICTs for Development blog, 28 April. <https://ict4dblog.wordpress.com/2015/04/28/indian-itsoftware-sector-statistics1980-2015-time-series-data/>
12. Heeks R. Examining “Digital Development”, Development Informatics Working Paper 64, University of Manchester, UK, 2016. <http://www.gdi.manchester.ac.uk/research/publications/di/>

13. Heeks R. Information and Communication Technology for Development. Abingdon: Routledge. House of Commons, 2017. The Digital Economy. London: House of Commons Business, Innovation and Skills Committee. <https://www.publications.parliament.uk/pa/cm201617/cmselect/cmbis/87/87.pdf>
14. Экономика Рунета 2018 / Цифровая экономика России 2018. www.raec.ru/upload/files/ru-ec_booklet.pdf
15. The Economist. Technology Isn't Working. 2014.
16. What is Digital Economy? / Deloitte. - 2019. - URL: <https://www2.deloitte.com/mt/en/pages/technology/articles/mt-what-is-digital-economy.html>.
17. WEF Expanding Participation and Boosting Growth: The Infrastructure Needs of the Digital Economy, Geneva, 2015. Available at: www3.weforum.org/docs/WEFUSA_DigitalInfrastructure_Report2015.pdf

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 4 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият

Таҳририят манзили:
Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани,
Кичик Бешёғоч қўчаси, 70/10-уй.
Электрон манзил:
scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал:
https://t.me/scienceproblems_uz